

УДК [373.3.091.33-027.22:793.7]:78.08

Поплавська Ю.О. Художній аналіз музичних творів у системі організації музично-дидактичних ігор у початковій школі //Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія. - №12. - Вінниця: ВДПУ, 2005.- С.153-157. ВАК

Автор

Поплавська Ю.О.

Поплавская Ю.А.

Poplavska Iuliia

Назва

Художній аналіз музичних творів у системі організації музично-дидактичних ігор у початковій школі

Художественный анализ музыкальных произведений в системе организации музыкально-дидактических игр в начальной школе

The artistic analysis of pieces of musical art in the system of the organisation of musical-didactic games in primary school

Ключові слова

Художній аналіз, початкова школа, музичне мистецтво, музична грамота, музично-дидактичні ігри

Художественный анализ, начальная школа, музыкальное искусство, музыкальная грамота, музыкально-дидактические игры

Artistic analysis, primary school, musical art, musical literacy, music and didactic games

У статті обґрунтована необхідність уведення художнього аналізу творів музичного мистецтва в систему організації музично-дидактичної гри. Запропоновано ряд методичних прийомів організації ігрової оцінно-художньої діяльності молодших школярів.

В статье обоснована необходимость введения художественного анализа произведений музыкального искусства в систему организации музыкально-дидактической игры. Предложен ряд методических приемов организации игровой оценочно-художественной деятельности младших школьников.

In the article necessity of introduction of artistic analysis of pieces of musical art to the system of the organisation of musical-didactic game is justified. A series of methodical receptions of the organisation of game evaluation and arts activity of junior schoolchildren is offered.

Художній аналіз музичних творів у системі організації музично-дидактичних ігор у початковій школі

Державним стандартом початкової загальної освіти передбачена реалізація одного з головних завдань навчально-виховного процесу - формування людини, здатної до сприймання, розуміння і створення художніх образів, художньо-творчої самореалізації і духовного самовдосконалення [3,52]. Вивчення молодшими школярами предмету „Музика”, який є складовою освітньої галузі „Мистецтво”, дає можливість учням засвоювати духовно-моральні цінності людства як невід’ємну частину світової музичної культури, опанувати специфіку художньо-образної мови, досягти закономірності виникнення і розвитку музичного мистецтва в його зв’язках з життям, накопичувати досвід творчої діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до музики як прояву життя.

Важливим засобом духовного збагачення дітей, виховання музичної культури та розвитку музично-творчих здібностей, що сприяють всебічній самореалізації молодших школярів, були і залишаються музично-дидактичні ігри. Як один із впливових факторів активізації музичної діяльності учнів початкових класів, музично-дидактичні ігри створюють надійне підґрунтя для успішного музичного розвитку молодших школярів, для формування уявлень про основні закономірності розвитку музичного мистецтва, для розширення емоційного і слухового досвіду сприймання навколишнього.

У наукових працях педагогів і психологів (Ш.Амонашвілі, І.Беха, Н.Бібік, Г.Ващенко, В.Верховинця, О.Запорожця, Н.Кудикіної, А.Макаренка, С.Русової, О.Савченко, В.Сухомлинського, Г.Тарасенко, П.Щербаня та ін.) обґрунтовано важливу педагогічну роль гри у вихованні і навчанні, в активізації різних видів діяльності, стимулюванні аналітико-синтетичних зусиль дитини, розвитку її інтелектуальної та емоційної сфери, формуванні естетичних ідеалів та здібностей до художньої й соціальної творчості. „Ті народи, - підкреслювала С.Русова, - які з свого боку найбільше обдарували красою людськість: греки й латинці, - надавали великого значення своїм

іграм, й Платон, й Аристотель ставили їх на почесне місце в державному житті Греції”[6,76]. Як своєрідне естетичне освоєння дитиною дійсності сама гра, її природа пов’язана з таким явищем, як “уведення в ситуацію”, в роль. Перебуваючи в „емоціогенній виховній ситуації” (І.Бех), що продукується ігровим началом, дитина засвоює естетичну установку на сприймання природних та соціальних явищ, творів мистецтва. Така установка є першим кроком на шляху до естетичного самовиховання, виступає засібом формування естетичних почуттів, потреб, смаків, найкращих моральних якостей дитини.

Навчити вихованців тонко відчувати життя, зміни у природі та в мистецтві як вияві життя, - наголошує Г.Тарасенко, - є одним з головних завдань вчителя початкових класів. Серед активних форм емоційно-естетичного пізнання природи науковець особливо виділяє творчі ігри, що значно підсилюють інтерес школярів до різних видів художньо-естетичного і предметно-практичного освоєння природи [7,159].

Чимало праць науковців присвячено вивченню ролі музично-дидактичної гри у розвитку емоційно-чуттєвої сфери молодших школярів та оцінного ставлення дітей до явищ музичної культури. Особливий інтерес до вивчення шляхів використання музично-дидактичної гри у навчально-виховному процесі початкової школи викликають дослідження Т.Дорошенко, Т.Жданової, І.Зеленецької, З.Злигостєвої, М.Лещенко, І.Марченко, Б.Нестеровича, Н.Сулаєвої, М.Шуть та ін.

Так, праці Т.Дорошенко репрезентують методику організації музично-дидактичних ігор на основі вивчення та закріплення елементів музичної мови, формування виконавських можливостей учнів [4,39]. Роботи М.Лещенко і Н.Сулаєвої присвячено особливостям використання дидактичних ігор на уроці музики та у позаурочний час, специфіці формування в учнів художньо-естетичних смаків засобами мистецької гри. Більшість досліджень спрямована на висвітлення ігрових форм розвитку музично-творчих і сенсорних здібностей дітей як „спроби вгамувати деякою

мірою ігрову музичну спрагу” (М.Шуть, І.Зеленецька). Однак до цього часу залишається недостатньо вивченою проблема художнього аналізу музичних творів у процесі ігрової діяльності дітей на уроці музики.

Тому *метою статті* є висвітлення можливостей застосування художнього аналізу творів музичного мистецтва в системі організації музично-дидактичної гри.

Художній аналіз музичних творів у контексті нашого дослідження тлумачиться як чуттєво-образний і одночасно інтелектуальний (або емоційно-логічний) пізнавальний акт, спрямований на виокремлення і одночасно об’єднання основних елементів звукової тканини музичного твору, з метою їх образного осмислення у формі емоційно-асоціативних комплексів [8,37], що представлені у різних видах художньо-практичної діяльності. Результатом художнього аналізу школярами музичних творів мають стати міцно засвоєні нові мистецькі знання, розвинута образно-асоціативна сфера учнів, що позначається на їх загальній музичній сприйнятливості, здатності до творчої самореалізації у різних видах мистецької діяльності.

Питанням художнього аналізу в контексті проблеми засвоєння музичних знань, глибокого і повноцінного осягнення творів музичного мистецтва присвячували свої науково-методичні праці відомі психологи і педагоги-музиканти (Б.Асаф’єв, В.Белобородова, Н.Ветлугіна, Н.Гродзенська, Є.Назайкінський, В.Остроменський, О.Ростовський, Б.Теплов та ін.). Зокрема, академік Б.Асаф’єв, визначаючи мету і завдання музичної педагогіки як розвиток звукових навичок слухачів „шляхом розумно поставленого спостереження музичних явищ” [1.58], досліджував взаємозв’язок емоційних та інтелектуальних процесів, роль диференційованого сприймання музичного матеріалу для розвитку „творчих інстинктів” і усвідомлено-критичної оцінки музичних сприймань [1.75]. На необхідності розвитку у дітей здатності до диференціювання характерних

засобів музичної виразності, що їх застосовує композитор для втілення ідейно-художнього задуму, наполягав видатний психолог Б.М.Теплов [9,53].

Розкриваючи суть аналізу твору з наступним втіленням музичних уявлень і вражень маленьких слухачів у вербальний або будь-який графічний зміст, науковці неодноразово наголошували на тому, що розбір твору під керівництвом вчителя є необхідним [5,65]. З цього приводу, варто зазначити, що висловлювання дітьми власних музичних вражень за допомогою розгорнутих словесних емоційних характеристик виражально-зображальних засобів, що інкорпорується літературними творчими зусиллями школярів; репрезентація сприйнятого змісту твору в різних формах художньо-оцінної діяльності, в тому числі музичних, образотворчих, предметно-пластичних та ін. сприятимуть досягненню головної мети аналізу, який повинен допомогти школярам ближче і краще пізнати твір, естетично пережити, оцінити і полюбити його [2,22-23].

Зацікавити школярів аналітико-синтетичною діяльністю, дати можливість школярам відчувати впевненість у своїх музичних знаннях і музичних враженнях, застосувати їх у художньо-практичній діяльності допоможе *музично-дидактична гра*, для якої характерні:

- *художньо-естетична домінанта на кращих зразках духовно-практичної діяльності людства;*
- активізація мислення дітей за допомогою цікавого тематично-ігрового музичного матеріалу, що добирається з урахуванням вікових особливостей вихованців;
- можливість самовираження дітей під час гри у різних видах музичної діяльності;
- моделювання відносин з навколишнім світом засобами музичного мистецтва;
- діагностика і розвиток музичних здібностей та творчих можливостей учнів під час гри;

- демократична атмосфера, в якій учні разом з наставником паритетно впливають на хід гри і можуть бути її рівноправними учасниками;
- можливість внесення дітьми корективів у гру (діти тут є головними генераторами творчої інтерпретації умов гри);
- ненав'язливість педагогічних впливів і художніх оцінок учителя;
- явища виховної „післядії” як від ігрової діяльності безпосередньо, так і від спілкування з творами музичного мистецтва.

Художній аналіз, що здійснюється в контексті музично-дидактичної гри, набуває основних рис музичної та ігрової діяльності, має художнє забарвлення, містить художньо-мистецькі акценти і налаштовує школярів на зацікавлене, активне, художньо-естетичне освоєння музично-теоретичного матеріалу, що, по суті, і є завданням аналітико-синтетичної діяльності на уроці музики. Отже, будучи центром музично-дидактичної гри, художній аналіз музичного твору передбачає:

- визначення учнями основних настроїв, характеру твору, емоційних станів, що виникають у слухачів під час та після прослуховування;
- спрямування художніх асоціацій школярів на пошук додаткової музичної інформації і подолання звичних шаблонів емоційно-логічного аналізу музичного твору;
- диференціацію виражальних засобів, що створюють цілісний музичний образ;
- визначення основних ідей, естетичного та морального статусу художнього твору;
- естетичну рефлексію слухачів крізь призму ідейно-художнього змісту музики (самозаглиблення в музичний твір з метою аналізу власних дій, вчинків, переконань, оцінок *явищ* повсякденного життя);
- діяльнісний, художньо-творчий підхід до інтерпретування дітьми змісту музики у процесі різноманітних видів художньо-естетичної діяльності.

Вчитель повинен пам'ятати, що дотримання логіки художнього аналізу під час аналітико-синтетичної діяльності учнів – не самоціль. Основна мета його полягає у розвитку витонченої музичної сприйнятливості кожної дитини, здатності до свідомого диференційованого, і в той же час, цілісного сприймання музики, осягнення основної ідеї твору через його художні засоби і їх взаємофункціонування у створенні музичного образу. Зрештою, художній аналіз музичного твору має забезпечити повне розуміння дитиною ще однієї (музичної) мови спілкування між людьми, дає можливість доторкнутися до мистецьких скарбів людства.

У дослідженні, яке охоплювало 65 учнів двох класів (II-A, II-B) СЗОШ №8 м.Вінниці, ми поставили за мету виявити, наскільки знання з музичної грамоти, отримані учнями за допомогою традиційних форм і методів роботи, вплинули на результати художньо-естетичної діяльності школярів і як позначилося використання ігрових технологій на глибині осмислення молодшими школярами музичних образів. Ми виходили з того, що для художньо-естетичної діяльності, яка передбачає глибокі мистецькі знання, зокрема, музичні, існують специфічні щодо цієї діяльності вияви творчості дитини. До ознак такої творчості можна віднести:

- художньо-творче вирішення запропонованого завдання;
- здатність до асоціативного художнього мислення під час виконання завдання;
- оригінальність роботи (творча інтерпретація).

Тому саме ці показники стали визначальними для оцінювання зразків дитячої творчості.

В ході експерименту були підібрані спеціальні творчі завдання з урахуванням програмних вимог та відповідно до віку дітей. Так, з метою вивчення здатності молодших школярів до осмислення музичних образів дітям було запропоновано творчо інтерпретувати музичні твори („Вальс квітів” П.І.Чайковського, „Їжачок” Д.Кабалевського, „Ведмідь” Г.Галиніна, „Метелик” А.Штогаренка). Після прослуховування музики учням було

запропоновано намалювати малюнки і написати твори за враженнями. Сприймання було організовано за традиційною технологією: з повідомленням назви п'єси та вступним словом вчителя, з відповідною установкою та з додатковими завданнями на диференціацію засобів музичної виразності, що сприяли б глибокому осмисленню емоційного змісту твору.

Аналіз продуктів дитячої творчості виявив такі рівні творчої інтерпретації музичного твору: низький рівень (38%), середній (33%), високий (29%). Зокрема, малюнки, виконані до прослуханих творів, характеризувалися збідненою композицією, невиразним колоритом. У літературних роботах були відсутні яскраві емоційні характеристики персонажів, що зображались у творах; спостерігалася невиразність сюжетної лінії; твори відзначалися нецікавим художнім рішенням, наприклад: „Квіти танцюють. Зал прикрашений. Квіти веселі, усміхаються”(Галя К., 7 років), „Музика весела. Під неї можна танцювати” (Оля Т., 8 років), „Іжачок веселий, він живе у лісі ” (Сергій С., 8 років) тощо. Це свідчило про певну неточність, аморфність сприймання дітьми казкового образу. Діти не намагались відтворити образний зміст, незважаючи на загальний інтерес до казкових сюжетів. Учні не відчували емоційний стан героїв творів. На малюнках зображені були лише окремі квіти, які учні відтворювали за пам'яттю. Включити уяву діти не змогли. Це підтвердило, що без додаткової активізації учні поки не спроможні художньо осягнути навіть дуже яскравий музичний ряд.

У ході експерименту були змінені умови сприймання учнями казково-музичних образів. Після прослуховування кожної п'єси школярам були запропоновані музично-дидактичні ігри, метою яких було забезпечити усвідомлене сприймання, диференціацію та аналіз музичної мови (мелодії, ритму, ладу, темпу, регістру, тембру тощо); осмислення закономірностей музичного мистецтва; ознайомлення з нотною грамотою та музичною термінологією; закріплення знань про творчість композиторів, виконавців, жанри музичного мистецтва; осягнення художнього змісту музичного твору.

Музично-дидактичні ігри включали різноманітні прийоми організації оцінно-художньої діяльності дітей, а саме:

- малювання головних персонажів музичного твору, з використанням прийому „кляксографії”, прийому найпростішого друкування природними формами (друкування картопляними штампами), пальчикового живопису (гра „*Ми - художники*”, „*Галерея добрих героїв*”, „*Музичні візерунки*”);
- домальовування графічних шаблонів-заготовок із зображенням різних геометричних фігур так, щоб передати художньо-образний зміст музики, використовуючи художню палітру і різні художні техніки (гра „*Який герой тут сховався?*”);
- аранжування прослуханого музичного фрагменту за допомогою дитячих музичних інструментів, що характеризують музичних персонажів під час гри „*Маленький композитор*” (використання металофонів, ксилофонів, трикутників, окарин, сопілок, маракасів, румби, барабанів, тамбуринів, кастаньєт, глиняних свистульок та ін.);
- моделювання складу симфонічного оркестру прослуханого музичного фрагменту у процесі гри „*Улюблені музичні інструменти*” (використання зображень інструментів симфонічного оркестру, виконаних на аркуші паперу у комп’ютерному або іншому варіанті);
- художньо-образне конструювання (хто швидше?) у грі „*Музика природи*” засобів музичної виразності твору (мелодії, ритму, ладу, темпу, регістру, тембру) з використанням природних матеріалів (листочків клена, дуба, берези, осики, винограду; гілочок ялини, сосни; жолудів, шишок, горіхів, зерен кукурудзи, насіння квасолі та ін.), що за своєю формою, розміром і кольором відповідають звуковисотній, ритмічній, динамічній, тембровій палітрі музичної п’єси;
- художня деформація-трансформація засобами гри „*Кого зачарувала зла Чаклунка?*”. Завдання учням: помітити зміни у „зруйнованій”

музиці і вказати, як можна повернути втрачений характер та настрої музичного образу;

- інтелектуально-емоційна розминка „ланцюжком” у грі „Музичний волейбол” (з м'ячем): емоційно-словесна характеристика елементів музичної мови прослуханих творів і пластичне представлення характеру і настрою конкретних музичних персонажів;
- музичний колаж - втілення образного змісту музики, відтворення характеру героїв за допомогою вирізання з кольорового картону, паперу, фольги, шматочків шкіри; ліплення з пластиліну з урахуванням палітри кольорів і форм у виробках під час гри „Музична мозаїка”;
- пластичні імпровізації, у яких діти за допомогою рухів, пантоміміки втілюють музичні образи, навіяні музикою („Музичний зоопарк”, „Мої пухнасті друзі” тощо).

Таким чином, школярі набували необхідних художніх вражень, що, зрештою, через ігрові форми роботи трансформувалися в адекватне втілення ідейно-художнього змісту твору, що підтверджувалося конкретними результатами творчості. Робіт з високим рівнем творчої самостійності виявилось 42%. З середнім рівнем самостійної інтерпретації 39%, з низьким – 19%.

Результати дитячої творчості яскраво відрізнялись від попередніх спроб. У творчих літературних роботах учнів з'явилися герої з адекватним емоційним станом. Твори, як результати творчих спроб, перетворилися на літературні казки, народжені музикою, наприклад: „Я ніби бачу танок чарівних квітів. Усі квіти зібралися на бал. Вони довго готувалися. І ось вони летять у своєму танці під радісну, святкову музику”(Оксана М., 8 років), „Квіти повільно кружляють у казковому вальсі. Пелюстки у квіточок різнокольорові, дуже ніжні. Вони світяться, переливаються. Усі квіти співають красиву мелодію”(Таня В., 8 років); „Ця музика колюча, гостра. Я уявив маленького їжачка з гострими колбочками. Він добрий, веселий, ніколи

не сумує”(Саша М., 8 років); „ Я почула музику про маленького метелика. Він літає легко і швидко. Музика звучить високо і низько. Так літає метелик. Мелодія схожа на українську пісню”(Леся П., 8 років).

Обробка отриманих даних дозволила виділити такі рівні розвитку творчої самостійності молодших школярів у процесі художньо-естетичної діяльності:

Високий – оригінальність вирішення творчого завдання, ініціативність у знаходженні художніх засобів для втілення власного творчого задуму, адекватність відтворення ідейно-художнього змісту;

Середній – нестабільність у виборі шляхів розв’язання творчого завдання; зацікавленість самостійною творчою діяльністю; мінімальна емоційна виразність;

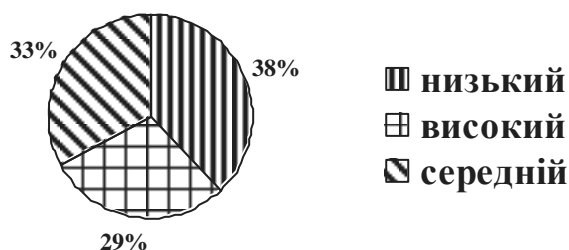
Низький – хаотичність пошуку варіантів розв’язання завдання; низька активність виявів творчої, самостійної інтерпретації; неадекватність відтворення ідейно-художнього змісту музики.

Результати кількісної обробки отриманих даних щодо рівнів осмислення молодшими школярами музичних образів у процесі художньо-естетичної діяльності відображено у діаграмах 1-2.

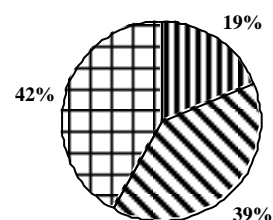
Рівні осмислення молодшими школярами музичних образів у процесі художньо-естетичної діяльності.

До експерименту

Після експерименту

Діаграма 1.

Діаграма 2.

Отже, використання музично-дидактичних ігор у вивченні основ музичної грамоти, організація художнього аналізу в контексті дидактичної гри дозволяють учням диференціювати основні елементи музичної мови твору, сприяють активній художньо-естетичній позиції дітей, збагачують емоційно-образну сферу, поглиблюють в цілому музичне сприймання школярів. Повноцінне розуміння учнями ідейно-художнього змісту музики переконує в абсолютній перевазі ігрових форм і методів навчальної роботи для радісного засвоєння музичних знань, умінь і навичок.

Висновки. Запорукою глибокого, повноцінного осмислення учнями морально-естетичного змісту музики є художній аналіз із диференціюванням елементів музичної мови і визначенням їх ролі у творенні музичного образу. Результати проведеної роботи показали, що великий навчально-виховний потенціал художнього аналізу всебічно розкривається у музично-дидактичних іграх як на сприятливому ґрунті для творчого самовираження дитини. Саме в грі діти отримують можливості самостійно, ефективно і результативно розв'язувати завдання як репродуктивного, так і творчого характеру.

Поряд з формуванням цілісних музично-слухових уявлень учнів, накопиченням у музичній пам'яті дітей необхідного музичного багажу в процесі музично-ігрової діяльності, розв'язуються й суто психологічні проблеми: школярі стають більш впевненими у своїх судженнях і діях, вони здатні швидко ідентифікувати, відтворити і творчо переосмислити запропоновані вчителем мелодії, репрезентувати власні результати художньої діяльності, що в цілому створює ситуацію успіху для кожної дитини.

Зрештою художній аналіз музики, організований в ігровій формі, формує у дітей потребу частіше зустрічатися із улюбленими персонажами та художніми образами, вчить розуміти музику. Активне включення дітей в ігровий процес повною мірою забезпечить їх самовираження, реалізацію творчих задумів, розширить не лише музичний, але й життєвий досвід учнів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. - 2-е изд. - Л.: Музыка, 1973. - 144 с.
2. Гродзенская Н.Л. Школьники слушают музыку. - М.: Просвещение, 1969. - 77 с.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. - 2001. - №1.- С.28-54.
4. Дорошенко Т. Ігри у навчанні музики // Початкова школа. - 1996. - №9. - С. 38 - 41.
5. Остроменский В.Д. Восприятие музыки как педагогическая проблема. - К.: Музична Україна, 1975. - 200 с.
6. Русова С. Вибрані педагогічні твори. - К.: Освіта, 1996. - 304 с.
7. Тарасенко Г.С. Паросток: методика гуманістичного виховання дітей засобами природи. - Вінниця: РВВ ВАТ „Віноблдрукарня”, 2000. - 192 с.
8. Тельчарова Р.А. Музыка и культура (Личностный подход). - М.: Знание, 1986. - 64с.
9. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей // Избр. труды: В 2 т. – Т.1. – М.: Педагогика, 1985. – С. 42-222.